

DIGITALE NODEN VAN VLAAMSE ERFGOEDBIBLIOTHEKEN

BEHOEFTEANALYSE VOOR HET VLAAMS INSTITUUT VOOR ARCHIVERING (VIAA)

David Coppoolse, Vlaamse Erfgoedbibliotheek vzw
2014-02-27 – v1.0

INHOUD

1	Inleiding	2
1.1	Bibliotheken en hun collecties	3
2	Sterkte-zwakteanalyse	4
2.1	Sterktes	5
2.2	Zwaktes	6
2.3	Kansen	7
2.4	Bedreigingen	7
3	Beleidsaanbevelingen	9
3.1	Eerdere aanbevelingen	9
3.2	De erfgoedbibliotheeksector moet beter worden ondersteund door overheden op alle niveaus...	9
3.3	De Vlaamse Erfgoedbibliotheek moet in staat worden gesteld haar decretale opdracht als sectorinstituut waar te maken	10
3.4	De Vlaamse overheid moet het VIAA uitbouwen tot een laagdrempelige, kwalitatieve, duurzame centrale dienst	10
3.5	De Vlaamse overheid moet van VIAA en andere overheden vragen dat centrale en decentrale digitale diensten complementair zijn en geïntegreerd worden	11
3.6	De Vlaamse overheid moet het VIAA een rol toebedelen bij de digitalisering, de duurzame bewaring en het ter beschikking stellen van ons bibliotheekerfgoed	11
3.7	De Vlaamse overheid dient ervoor te ijveren dat de auteursrechten- problematiek voor erfgoedbibliotheken zo veel mogelijk wordt vereenvoudigd	12
4	Diensten	12
4.1	Digitale langetermijnbewaring ('e-Depot')	12
4.2	Centraal beheer ('Digital Asset Management')	12
4.3	Technische ondersteuning	13
4.4	Kennisdeling	13
4.5	Virtuele platformen	14

1 INLEIDING

Opdat het Vlaams Instituut voor Archivering (VIAA) in de toekomst ook voor de digitale duurzaamheid van niet-audiovisuele collecties een rol zou kunnen spelen, is input gevraagd van de cultureel-erfgoedsector. Een instituut als het VIAA kan immers alleen optimaal functioneren als de diensten die het aanbiedt aansluiten op de noden van de sector en als de erfgoedpartners klaar zijn om er gebruik van te maken.

De noden op het vlak van audiovisuele materialen (de oorspronkelijke focus van het VIAA) is de afgelopen jaren vrij goed onderzocht. Voor andere types cultureel erfgoed is er nooit een globale behoefteanalyse geweest. Ook de haalbaarheid van een gemeenschappelijke dienstverlening en de rol van een centraal instituut voor archivering is nooit onderzocht. Wel zijn er versnipperde onderzoeksinitiatieven geweest, vaak gericht op subsectoren (erfgoedbibliotheken en kunstmusea) of geïsoleerde taken (zoals metadata-aggregatie).

Deze onderzoeken worden nu gebundeld en lacunes aangevuld met bijkomend onderzoek (voor bijvoorbeeld de archieven). Het onderzoek wordt gecoördineerd door PACKED, expertisecentrum digitaal erfgoed, met ondersteuning van Amsab-ISG (namens Overleg Landelijke Archieven Vlaanderen) en de Vlaamse Erfgoedbibliotheek.

Voor de behoeftebepaling werd de cultureel-erfgoedsector gedefinieerd als de organisaties die structureel gesubsidieerd worden binnen het cultureel-erfgoeddecreet, en bij uitbreiding de organisaties die wel een kwaliteitslabel dragen maar geen structurele subsidie van de Vlaamse overheid krijgen.

Dit document is de weerslag van het onderzoeksgedeelte voor de erfgoedbibliotheken. Het is als zodanig opgenomen in het eindrapport.

2 ERFGOEDBIBLIOTHEKEN

In 2011/2012 voerde de Universiteit Antwerpen in opdracht van de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheek een onderzoek uit naar de stand van zaken rond conservering, preservatie, ontsluiting en digitalisering in vijftientig erfgoedbibliotheken in Vlaanderen en Brussel. Dat resulteerde in een lijvig onderzoeksrapport:

Sam Capiou, Pierre Delsaerd, David Coppoolse en Lieve Watteeuw. *De wet van de remmende achterstand. Preservatie, conservering, ontsluiting en digitalisering in Vlaamse erfgoedbibliotheken* in: *Armarium. Publicaties voor erfgoedbibliotheken*. Antwerpen 2012.
<http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/node/2544>.

In samenwerking met Resonant, Centrum voor Vlaams Muzikaal Erfgoed, werd nog bijkomend onderzoek gedaan bij de conservatoriumbibliotheken.

De voorliggende analyse vertrekt voornamelijk van de conclusies en aanbevelingen van dit onderzoek, aangevuld met ervaringen en observaties binnen het netwerk van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en de bredere erfgoedbibliotheeksector. Daarbij beperken we ons bewust niet tot de noden en behoeften van de *erkende* erfgoedbibliotheken. In het eerdere onderzoek was juist ook aandacht voor de vele andere spelers die er nog niet in slagen een minimale werking als erfgoedbibliotheek te ontwikkelen. Waar de erkende erfgoedbibliotheken al moeten worstelen om hun basistaken te vervullen, zijn de behoeften in de rest van deze sector eens zo groot. De stand van zaken in de muziekbibliotheken is vergelijkbaar met die van de rest van het veld. De ontsluiting en digitalisering van partituren brengen wel enkele specifieke uitdagingen met zich mee.

De erkende erfgoedbibliotheken kregen de mogelijkheid om feedback te geven op een conceptversie van deze analyse. Commentaar van de volgende bibliotheken werd verwerkt in dit rapport:

- de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen
- de bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium Antwerpen
- de Universiteitsbibliotheek Gent
- de Provinciale Bibliotheek Limburg in Hasselt
- de Universiteitsbibliotheek Leuven

Naar aanleiding van de bevraging over de noden van museum en archief vroeg de bibliotheek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen om feedback te kunnen geven op het deel voor de erfgoedbibliotheeken. Ook dit commentaar werd in dit rapport verwerkt.

2.1 BIBLIOTHEKEN EN HUN COLLECTIES

Bibliotheeken richtten zich traditioneel op het verzamelen en ter beschikking stellen van informatie, en vooral op *publicaties* in de vorm van de zogenaamde BKT-materialen: handgeschreven en gedrukte boeken, kranten en tijdschriften. Maar bijna elke bibliotheek heeft ook andere schriftmaterialen in huis: manuscripten, bladmuziek, pamfletten, affiches, kaarten, plannen, etsen, gelegenhedsdrukwerk, archiefstukken. Vlaanderen kent enkele speciale muziekbibliotheeken, die grote collecties partituren bezitten. Grotere en kleinere collecties objecten (bijv. munten en penningen) en audiovisueel materiaal zijn ook te vinden in bibliotheken.

Veel (zo niet bijna alle) erfgoedbibliotheeken zijn ingebed in een grotere organisatie, waarbij de bibliotheekfunctie geen kernactiviteit is, maar dient ter ondersteuning. Dat is typisch zo in een onderwijsinstelling. Maar ook de culturele archieven hebben een bibliotheek, net als veel van de musea. In alle gevallen zijn de digitale noden van de bibliotheek verbonden met die van de instelling als geheel. Initiatieven voor digitalisering en ontsluiting moeten aansluiten op de doelen van de organisatie en oog hebben voor de integratie van de verschillende (museale, archivalische, bibliothecaire, ...) digitale deelcollecties.

Hoe dan ook, de voorliggende analyse richt zich, net als *De wet op de remmende achterstand*, in de eerste plaats op de BTK-materialen, de kern van elke bibliotheekcollectie, met de kanttekening dat de samenhang met andere soorten collecties binnen de bibliotheek of de instelling waartoe ze behoort altijd in het achterhoofd moet worden gehouden.

3 STERKTE-ZWAKTEANALYSE

Hieronder beschrijven we wat Vlaamse erfgoedbibliotheken goed doen op digitaal vlak, waar ze minder goed in zijn, wat mogelijke kansen zijn voor erfgoedbibliotheken en wat de bedreigingen.

	Nuttig	Schadelijk
Intern	<u>Sterktes</u> S1. Functionerend sectorinstituut S2. Besef belang digitalisering S3. Volwassen ontsluitingssystemen S4. Overkoepelende erfgoeddatabanken S5. Open ontsluiting is bedrijfscultuur S6. Oog voor integratie S7. Basisexpertise digitalisering S8. Gezamenlijk platform digitaal erfgoed	<u>Zwaktes</u> Z1. Gebrekkige beleidsplanning Z2. Ontbrekend waarderingskader Z3. Grote achterstanden metadatering Z4. Grote achterstanden behoud en beheer Z5. Versnipperde ontsluiting Z6. Lage digitaliseringsgraad Z7. Weinig massadigitalisering Z8. Geen collectievorming van <i>born-digital</i> Z9. Nauwelijks duurzame langetermijnbewaring Z10. Nauwelijks aansluiting op Europeana
Extern	<u>Kansen</u> K1. Betere valorisatie rijke collecties K2. Verkorte metadatering K3. <i>Open data</i> -strategieën K4. Gebruik betaalbare digitale diensten K5. Samenwerking privésector <i>born-digital</i>	<u>Bedreigingen</u> B1. Geen overkoepelend digitaliseringsprogramma B2. Beperkte effectiviteit centrale initiatieven B3. Tekort aan professionele begeleiding B4. Geen prioriteit voor bedreigde dragers B5. Geen middelen voor metadata-achterstand B6. Hoge prijs digitale depotruimte B7. Auteursrechtenproblematiek

3.1 STERKTES

- S1. (Beleid) Met de Vlaamse Erfgoedbibliotheek beschikken de erfgoedbibliotheeken over een netwerkorganisatie die fungeert als aanspreekpunt, expertisehub en vertegenwoordiger van de sector.
- S2. (Beleid) Er is bij de erkende erfgoedbibliotheeken zeker geen lethargische houding of een gebrek aan besef van het belang van digitalisering. De Vlaamse erfgoedbibliotheeken spannen zich op dit vlak in in de mate van het mogelijke.
- S3. (Ontsluiting) Erfgoedbibliotheeken beschikken veelal over een professioneel online bibliotheekbeheersysteem. (Religieuze bibliotheken zijn de belangrijkste uitzondering.) De systemen worden vaak gedeeld in een catalogusnetwerk en ze kunnen de nodige koppelingen met andere systemen aan. Collectiedata zijn beschikbaar in gestructureerde vorm, volgens internationale standaarden. Contextinformatie zoals *authority records* wordt zo veel mogelijk geïntegreerd aangeboden via het bibliotheekbeheersysteem. (Erfgoed)bibliotheeken zien al lang het belang in van geconsolideerde catalogi. Met UniCat (www.unicat.be) beschikt de bibliotheeksector over een overkoepelende catalogus van de wetenschappelijke bibliotheken in België. Hierin zijn een aantal van de belangrijkste erfgoedbibliotheeken opgenomen.
- S4. (Ontsluiting) De Vlaamse Erfgoedbibliotheek beheert enkele overkoepelende databanken die digitaliseringsprojecten helpen faciliteren. De 'Collectiewijzer Erfgoedbibliotheeken' (www.collectiewijzer.be) brengt Vlaamse erfgoedbibliotheekcollecties in kaart. De Collectiewijzer kan helpen om prioriteiten te stellen voor metadatering en digitalisering. In 'Abraham - Catalogus van Belgische kranten' (www.abraham-online.be) is het meest bedreigde krantenerfgoed voor de periode 1830-1950 beschreven. Dit is een uitstekend vertrekpunt voor krantendigitalisering- en ontsluiting. De 'Short Title Catalogus Vlaanderen' (www.stcv.be), is de retrobibliografie van boeken gedrukt in Vlaanderen en Brussel vóór 1801. De databank kan nuttige diensten bewijzen bij de digitalisering en ontsluiting van gedrukte historische bronnen.
- S5. (Digitalisering) Bibliotheken proberen in de mate van het financieel en technisch haalbare, en voor zover mogelijk binnen het auteursrecht, digitaal materiaal zo open mogelijk te ontsluiten. Dat gebeurt meestal via koppelingen aan hun online catalogi. Een zo open mogelijke ontsluiting is deel van de bedrijfscultuur.
- S6. (Digitalisering) Erfgoedbibliotheeken zoeken en vinden aansluiting bij beeldbanken en andere digitale infrastructuur in regionaal, lokaal of thematisch verband. Er is oog voor integratie in functie van een zinvolle ontsluiting van digitaal materiaal.
- S7. (Expertise) De erkende erfgoedbibliotheeken beschikken allemaal over grondige kennis op het vlak van metadatering en over ten minste een behoorlijke basisexpertise (inclusief kennis en gebruik van internationale standaarden) op het vlak van digitalisering. Met de realisatie van Flandrica.be deden de partnerbibliotheeken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek veel ervaring op met ontsluiting en digitalisering over instellingsgrenzen heen.
- S8. (Aggregatie) De Vlaamse Erfgoedbibliotheek biedt met Flandrica.be (www.flandrica.be) een overkoepelend platform voor gedigitaliseerd materiaal uit erfgoedbibliotheeken. Enkele bibliotheken participeren in overkoepelende initiatieven voor digitaal erfgoed zoals Europeana.

3.2 ZWAKTES

Z1. (Beleid) Beleidsplanning (inclusief registratieplanning en digitaliseringsplanning) maakt nog te weinig deel uit van de bedrijfscultuur.

Z2. (Beleid) Er is in de sector ook nog onvoldoende nagedacht over waardering van collecties. Dit is nodig om prioriteiten te kunnen stellen bij behoud, metadatering en digitalisering binnen instellingen en over instellingen heen. Bibliotheken maken nog maar spaarzaam gebruik van beschrijvingen op het niveau van deelcollecties. Dat bemoeilijkt het verkrijgen van een overzicht en het stellen van prioriteiten bij digitaliseringsinitiatieven.

Z3. (Behoud) Bibliotheken beschikken over onvoldoende kennis en middelen om grote hoeveelheden materiaal fysiek gereed te maken voor digitalisering. De meeste instellingen beschikken niet over een overzicht van de fysieke toestand van hun collecties. Er is onvoldoende (geschoold) personeel om de vele uitdagingen rond preservering en conservering aan te pakken. Er zijn nauwelijks budgetten die hieraan kunnen worden besteed.

Z4. (Ontsluiting) De achterstanden bij *online* catalografie zijn enorm. Hierdoor zijn er veel 'hidden collections', die soms niet en vaak enkel op papier (steekkaarten) zijn ontsloten. In sommige bibliotheken (met name de conservatoriumbibliotheken) neemt de achterstand nog verder toe door het grote aantal schenkingen. Er is in de sector nog onvoldoende nagedacht over de mate van detaillering waaraan metadatering van historische collecties moet beantwoorden. Over een vorm van 'minimal level processing', bedoeld voor snelle ontsluiting en digitalisering, bestaat geen consensus. Er is eerder een neiging tot uitgebreid metadateren, waardoor achterstanden maar moeizaam worden ingelopen. Dit is niet altijd te vermijden: de conservatoriumbibliotheken geven aan dat een hoge mate van detaillering nodig is bij het ontsluiten van partituren.

Z5. (Ontsluiting) Erfgoedbibliotheken worden zeer versnipperd ontsloten, zowel op het vlak van catalogi als digitale repository's. Bovendien kunnen de erfgoedcollecties in de catalogi meestal niet worden afgezonderd van de volledige bibliotheekcollectie. Dit bemoeilijkt het optimaal organiseren van digitaliseringsinitiatieven en het bereiken van het doelpubliek. Bij de meeste bibliotheken is integratie tussen catalogus (metadata) en repository (digitale teksten) onvoldoende. Slechts een enkele bibliotheek slaagt erin een zoekomgeving aan te bieden, waarbij ook eenvoudig kan worden gezocht naar titels die beschikbaar zijn in full-text, of zelfs in een index van alle *full-text*-materialen. Een gezamenlijke (erfgoed)bibliotheekcatalogus lijkt voorlopig niet haalbaar. Dat laat zich slecht rijmen met een gezamenlijke infrastructuur voor digitaal erfgoed.

Z6. (Digitalisering) De huidige digitaliseringsgraad van de erfgoedbibliotheekcollecties is laag. Bij de partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheeken lopen de (moeizame) schattingen uiteen van 3 tot 15% van de totale erfgoedcollectie. Men weet niet goed hoeveel van de collecties gedigitaliseerd zouden moeten worden en meningen hierover lopen uiteen van 10 tot 70%.

Z7. (Digitalisering) Digitalisering wordt gezien als bijkomende taak op de traditionele taken van de bibliotheekmedewerkers en speelt zich vaak af in de marge van de dagelijkse werking. Het ontbreekt aan gespecialiseerde medewerkers en budgetten. Haast alle bibliotheken betalen hun digitaliseringsprojecten uit de reguliere werkingsmiddelen; slechts een enkele vindt hiervoor bijkomende financiering. Op het gebied van massadigitalisering nemen erfgoedbibliotheken een overwegend afwachtende houding aan. Zolang er onvoldoende expertise is, geen overkoepelend programma, geen bijkomende middelen en geen duurzame opslag, beperken de meeste bibliotheken zich tot een eenvoudige vorm van *scanning for access* of tot de digitalisering van enkele topstukken.

Z8. (Born-digital) Een werking rond het verzamelen en beheren van *born-digital* publicaties ontbreekt bijna volledig. Het betreft hier het hele bereik van digitale publicaties: van e-boeken tot online kranten tot websites. Digitale publicaties verdwijnen haast even snel als ze verschijnen, waardoor een 'digitaal

zwart gat' in ons collectief geheugen ontstaat. Veel meer nog dan bij papieren publicaties is het achteraf verzamelen van digitale publicaties problematisch.

Z9. (Duurzaamheid) Duurzame digitale bewaring is de grote uitzondering. Voor de meeste bibliotheken is de zelfstandige realisatie van een solide e-depot gewoon niet mogelijk door gebrek aan de juiste expertise en aan financiële middelen. De bibliotheken die dit wel kunnen, doen dit dan eigenlijk altijd in een groter institutioneel verband.

Z10. (Aggregatie) Bibliotheken zijn op zichzelf aangewezen om metadata van digitale objecten aan te leveren aan Europeana (of andere overkoepelende initiatieven voor de ontsluiting van digitaal erfgoed). Die drempel is bijna altijd te groot.

3.3 KANSEN

K1. (Beleid) De cultuurhistorische waarde van veel Vlaamse bibliotheekcollecties is ongekend. Vlaanderen was eeuwenlang een belangrijk centrum voor de productie van handgeschreven en gedrukte boeken. Een betere online ontsluiting van metadata en digitale bronnen zal leiden tot een intensiever gebruik van deze rijke collecties. Vooral de kleinere erfgoedbibliotheken zullen zichtbaarder worden als hun collecties onder een gezamenlijke paraplu digitaal worden ontsloten. Door de opkomst van 'digital humanities' is er een stijgende vraag naar digitale bronnen. Door digitalisering kunnen erfgoedbibliotheken hun wetenschappelijk potentieel enorm verhogen.

K2. (Ontsluiting) Als middelen ter beschikking worden gesteld voor digitalisering, bijvoorbeeld via een overkoepelend digitaliseringsprogramma, zal een vereenvoudigde (snellere) vorm van metadatering bespreekbaar zijn voor veel bibliotheken.

K3. (Ontsluiting) *Open data*-scenario's zijn relatief eenvoudig te realiseren met de erkende erfgoedbibliotheken. Ze beschikken immers over online catalogi met goed gestructureerde data. Dit schept ook mogelijkheden voor een gezamenlijke zoekomgeving voor Vlaams bibliotheek erfgoed.

K4. (Digitalisering) Bibliotheken met een basixpertise in digitalisering zullen van betaalbare centrale infrastructuur en diensten onmiddellijk gebruik willen maken. Bij een beperkte groep bibliotheken komt digitalisering langzamerhand op kruissnelheid. Als aan de stijgende vraag naar duurzame opslag kan worden voldaan, kunnen deze investeringen ook worden geborgd.

K5. (Born-digital) Samenwerking met uitgevers en mediabedrijven kan een win-winsituatie opleveren bij de bewaring van digitale publicaties voor latere generaties.

3.4 BEDREIGINGEN

B1. (Beleid) Het op grote schaal digitaliseren van boeken, kranten en tijdschriften zonder overkoepelend programma leidt zonder meer tot verspilling van (de toch al beperkte) middelen. Immers: publicaties worden in meerdere exemplaren verspreid en dus vaak in meerdere bibliotheken bewaard. De efficiënte realisering van een dekkend digitaal archief van historische en actuele publicaties vraagt om heldere afspraken tussen nationale, regionale en lokale bibliotheken. In veel landen neemt de nationale bibliotheek een voortrekkersrol bij nationaal aangestuurde projecten voor metadatering en digitalisering van boeken, kranten en tijdschriften – zo niet in België.

B2. (Beleid) De afgelopen decennia zijn veelvuldig beleidsonderzoeken en behoeftebepalingen uitgevoerd die telkens weer dezelfde zware pijnpunten blootleggen. In de perceptie van de sector leiden die nooit tot concrete oplossingen. Er is ook veel scepsis over de effectiviteit van centrale oplossingen en de vele steunpunten, expertisecentra en andere koepelorganisaties.

B3. (Expertise) Er gaapt een diepe kloof tussen enkele bibliotheken die professioneel willen en kunnen werken, en een grote meerderheid die daar niet toe in staat is door een gebrek aan expertise en

middelen. Vooral bij religieuze bibliotheken, die vaak cultuurhistorisch belangrijke collecties bezitten, zijn de beperkingen vaak onoverkomelijk. De achterblijvers zijn niet in staat om aan te haken bij gedeelde initiatieven of centrale diensten zonder intensieve begeleiding van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en expertisecentra. Die krijgen hiervoor .

B4. (Conservering) Sommige fysieke collecties zijn sterk bedreigd en hebben dringend nood aan digitale conversie om conserveringsredenen: de tijdbom van de verzuring bedreigt belangrijke delen van de negentiende- en twintigste-eeuwse collecties. Voor deze conversie is duurzame digitale opslag een must: de papieren originelen vallen immers uit elkaar. De vraag welk digitaal/gedigitaliseerd erfgoed werkelijk duurzame opslag nodig heeft, wordt nog te weinig gesteld. Daardoor lopen we het risico (jaar na jaar!) geld te spenderen aan opslag die niet nodig is. Immers: stabiel papieren materiaal zal onder goede bewaaromstandigheden nog enkele eeuwen trotseren, zeker als het dankzij digitalisering niet meer wordt gemanipuleerd. Als we de digitale kopieën dan duurzaam willen opslaan, moeten we de investering hiervoor afwegen tegen de kosten van het opnieuw scannen binnen x aantal jaar.

Materiaaltype	Digitale conversie om conserveringsredenen	Digitale lange-termijnbewaring
1. Born digital-materiaal	N.v.t.	Prioritair, want de enige manier voor behoud
2. Analoog materiaal met snel autonoom verval	Prioritair, want materiaal verdwijnt hoe dan ook	Prioritair, want herscannen straks niet meer onmogelijk
3. Veel geraadpleegd (maar stabiel) analoog materiaal	Prioritair, want materiaal slijt door gebruik	Minder prioritair, want materiaal slijt niet meer door gebruik en herscannen blijft mogelijk
4. Overig (stabiel) analoog materiaal	Minder prioritair, want materiaal vervalft of verslijt nauwelijks	Minder prioritair, want materiaal vervalft of verslijt nauwelijks en herscannen blijft mogelijk

B5. (Ontsluiting) Zonder bijkomende impulsen kunnen grote collectieonderdelen niet worden ontsloten en dus niet gedigitaliseerd. Het wegwerken van de catalografische achterstanden is immers nodig voor systematische, efficiënte en goed ontsloten digitalisering.

B6. (Duurzaamheid) Het inkopen van externe digitale depotruimte is momenteel al wel mogelijk, maar blijkt in de praktijk geen evidentie door de prijs voor grote volumes (zeker bij gedigitaliseerd analoog materiaal) en de beperkte budgetten. Aan marktconforme prijzen zal het VIAA niet worden ingeschakeld.

B7. (Auteursrechten) De auteursrechtproblematiek weegt zwaar door bij publicaties van na 1900. Geen enkele bibliotheek beschikt over de mensen en de middelen om hiervoor systematisch rechten te klaren en overkoepelende regelingen ontbreken. Erfgoedbibliotheek hebben daarom de neiging 'recente' publicaties niet te digitaliseren. Vooral de twintigste eeuw dreigt daardoor een 'digitaal zwart gat' te blijven.

4 BELEIDSAANBEVELINGEN

4.1 EERDERE AANBEVELINGEN

Op basis van het rapport *De wet van de remmende achterstand* en het voorbereidingstraject voor het *Beleidsplan 2013-2017* stelde de Vlaamse Erfgoedbibliotheek een strategische nota op. Die moet overheden op alle niveaus inspireren tot een doelmatiger beleid voor erfgoedbibliotheek:

Erfgoedbibliotheek in actie. Aanbevelingen voor een performante sector in 2020. Strategische nota. Antwerpen 2012. <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/node/2547>.

Ook in het recente memorandum van het BoekenOverleg worden relevante aanbevelingen gedaan op het vlak van erfgoed:

Boeken op tafel. Het BoekenOverleg vraagt actie! Berchem 2014. <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/node/3109>.

De aanbevelingen die relevant zijn voor digitaal erfgoed hebben we opgenomen in wat volgt.

4.2 DE ERFGOEDBIBLIOTHEEKSECTOR MOET BETER WORDEN ONDERSTEUND DOOR OVERHEDEN OP ALLE NIVEAUS.

- Sinds het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008 kunnen niet alleen musea maar ook culturele archiefinstellingen en erfgoedbibliotheek een kwaliteitslabel aanvragen. Erfgoedbibliotheek kunnen echter geen indeling op Vlaams niveau aanvragen. Zo kunnen ze geen aanspraak maken op Vlaamse werkingsmiddelen. Een evenwaardige behandeling van musea, culturele archieven en erfgoedbibliotheek is aangewezen.
- Het VIAA zal alleen de draaischijf van ons digitaal erfgoed kunnen zijn als er complementaire investeringen zullen worden gedaan in de erfgoedbibliotheek zelf. De instellingen waartoe de bibliotheek behoren, de lokale overheden en de Vlaamse overheid moeten zich realiseren dat dit niet kan zonder complementaire investering in de bibliotheek zelf. Om digitalisering mogelijk te maken, moeten meestal eerst achterstanden op het vlak van (online) catalografie en conservering worden ingelopen. Om de remmende achterstanden weg te werken, zijn bijkomende ondersteunende maatregelen nodig:
 - De Vlaamse overheid moet een waarderingkader instellen om (deel)collecties van landelijk belang te detecteren en te ondersteunen. Andere overheden kunnen op basis van datzelfde kader collecties van regionaal, lokaal of institutioneel belang ondersteunen
 - De Vlaamse overheid moet impulsprojecten ondersteunen voor het behoud, de ontsluiting en de digitalisering van collecties van landelijk belang. Andere overheden moeten dat doen voor collecties van regionaal, lokaal of institutioneel belang.
 - De Vlaamse overheid moet vernieuwende projecten stimuleren die helpen goede praktijken te ontwikkelen voor het behoud, de ontsluiting en de digitalisering van collecties.
 - De Vlaamse overheid moet het de Vlaamse Erfgoedbibliotheek mogelijk maken om deze goede praktijken uit te rollen naar de hele sector. Andere overheden moeten hun erfgoedinstellingen in staat stellen deze goede praktijken te implementeren.
 - Er moet een divers aanbod van opleidingen worden gerealiseerd om de professionaliteit van de sector te garanderen.

Voor de uitvoering van deze voorstellen zijn bijkomende middelen nodig die het ontbreken van werkingsmiddelen compenseren. Doordat collecties van landelijk belang integraal en duurzaam

worden aangepakt binnen bredere netwerkverbanden, zullen deze projectsubsidies extra renderen.

4.3 DE VLAAMSE ERFGOEDBIBLIOTHEEK MOET IN STAAT WORDEN GESTELD HAAR DECRETALE OPDRACHT ALS SECTORINSTITUUT WAAR TE MAKEN

- De erkenning en subsidiëring van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek als netwerkorganisatie van zes erfgoedbibliotheeken was een belangrijk stap in de ondersteuning van het typografische erfgoed, en ook van hun erfgoedvormers en -beheerders. De werkingmiddelen die zij via het Cultureel-erfgoeddecreet van 2012 ontvangt, zijn echter ontoereikend om de vele opdrachten die dit decreet haar toewijst, adequaat te vervullen. De Vlaamse overheid moet de Vlaamse Erfgoedbibliotheek in staat stellen de sector beter te omkaderen door een meer realistische financiering van haar werking.
- De digitalisering, langetermijnbewaring en terbeschikkingstelling van de complete 'flandrica', publicaties gedrukt in Vlaanderen of handelend over Vlaanderen, vereist een overkoepelend programma. De Vlaamse Erfgoedbibliotheek is de aangewezen partij om dit programma aan te sturen, met het VIAA en Bibnet als partners en in coördinatie met de nationale bibliotheken van België en Nederland. De betrokken Vlaamse organisaties moet hiervoor door de Vlaamse overheid voldoende worden betaald.
- Ook voor *born-digital* publicaties, de flandrica van nu en morgen, moet een dergelijk programma mogelijk worden gemaakt. De ontwikkelingen rond het Vlaams e-boekplatform (VEP) en het VIAA bieden kansen om het gedigitaliseerde en het *born-digital* erfgoed bij hun creatie te capteren en duurzaam te bewaren. De Vlaamse Erfgoedbibliotheek voert hiervoor in opdracht van de Vlaamse overheid al een haalbaarheidsonderzoek uit (zie www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/ddp).
- Om een efficiënte, effectieve en bruikbare digitalisering van ons bibliotheek erfgoed te komen, moet de Vlaamse Erfgoedbibliotheek in staat worden gesteld om sectorbrede databanken en catalogi te ontwikkelen en te beheren. Bestaande databanken (Collectiewijzer, STCV, Abraham, Flandrica.be) moeten in versneld tempo worden uitgebreid en vervolmaakt. Ook voor moderne drukken, handschriften en tijdschriften moeten overkoepelende catalogi worden gerealiseerd.

4.4 DE VLAAMSE OVERHEID MOET HET VIAA UITBOUWEN TOT EEN LAAGDREMPELIGE, KWALITATIEVE, DUURZAME CENTRALE DIENST

- De Vlaamse overheid moet zich ertoe verbinden om het VIAA structureel en voldoende te bemiddelen. Een langetermijnperspectief kan alleen dan worden bereikt.
- De diensten van het VIAA zullen kosteloos moeten worden aangeboden of tegen een zeer beperkt remgeld. De budgetten van erfgoedbibliotheeken zijn immers al decennia lang ontoereikend voor de traditionele taken.
- Het VIAA moet een klantgerichte organisatie zijn met een goed functionerende loketwerking voor algemene vragen en vaste contactpersonen voor participerende instellingen. Technologie is voor het VIAA een middel, geen doel.
- De taakverdeling op het vlak van digitaal erfgoed vraagt een goede samenwerking tussen de erfgoedinstellingen en het VIAA. Die kan enkel worden gerealiseerd door veel dialoog tussen sector en VIAA bij het uitwerken van de dienstverlening, die nauw moet aansluiten op de bestaande structuren en manieren van werken.
- Niet-erkende erfgoedbibliotheeken bevinden zich eerder in een situatie waarin zij niet kunnen meeliften op bredere initiatieven van inrichtende of lokale overheden op het vlak van digitaal erfgoed. Het VIAA mag zich dus niet zuiver beperken tot dienstverlening aan erkende cultureel-

erfgoedorganisaties, omdat hierdoor juist die bibliotheken uit de boot vallen die het hardste nood hebben aan een centraal initiatief. En het is niet omdat een erfgoedbibliotheek geen erkenning heeft, dat de collectie niet waardevol of uniek is.

- De Vlaamse overheid moet erop toezien dat de dienstverlening en de infrastructuur van het VIAA voldoen aan de noden in de sector en internationaal geldende standaarden en normen voor digitale langetermijnbewaring. De financiering moet gebonden zijn aan kwaliteitseisen.

4.5 DE VLAAMSE OVERHEID MOET VAN VIAA EN ANDERE OVERHEDEN VRAGEN DAT CENTRALE EN DECENTRALE DIGITALE DIENSTEN COMPLEMENTAIR ZIJN EN GEÏNTEGREERD WORDEN

- Het VIAA moet een spilfunctie opnemen bij het ontsluiten van het Vlaamse digitaal erfgoed. Dat betekent dat het niet alleen het digitaal erfgoed moet ontsluiten dat zich binnen de eigen infrastructuur bevindt, maar ook moet toeleiden naar erfgoed op complementaire systemen. Het VIAA moet het aanbod 'ontzuilen' voor de eindgebruiker. Aggregatie van het Vlaamse digitale erfgoed naar Europeana et al. maakt hiervan deel uit.
- Het VIAA moet haar dienstverlening complementair maken aan initiatieven voor digitale langetermijnbewaring bij inrichtende overheden. Er moet afstemming zijn over taakverdeling, overlap moet worden vermeden en (technische en functionele) koppelingen moeten mogelijk gemaakt worden.
- Inrichtende overheden dienen er rekening mee houden dat digitaal (bibliotheek)erfgoed over instellings- en andere grenzen heen gaat. Zij moeten verzekeren dat hun erfgoedinstellingen digitaal erfgoed in een bredere context kunnen inbedden dan alleen die van de eigen universiteit, stad, gemeente of provincie. Het VIAA kan hier een stimulerende rol in spelen door de juiste technieken te propageren.

4.6 DE VLAAMSE OVERHEID MOET HET VIAA EEN ROL TOEBEDELEN BIJ DE DIGITALISERING, DE DUURZAME BEWARING EN TERBESCHIKKINGSTELLING VAN ONS BIBLIOTHEEKERFGOED

- De bibliotheek van de 21e eeuw is in de eerste plaats digitaal. Het VIAA moet helpen zorgen dat onze erfgoedbibliotheeken in deze revolutie niet achterblijven door in samenspraak met de Vlaamse Erfgoedbibliotheek de duurzame conversie van meer dan vijf eeuwen perkament en papier naar digitale formaten te faciliteren.
- Het VIAA is de aangewezen infrastructuurpartner voor overkoepelende programma's voor de digitalisering van de papieren en digitale flandrica, publicaties uitgegeven in Vlaanderen of handelend over Vlaanderen. Het moet op dit vlak samenwerken met de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en Bibnet (o.a. Vlaams e-Boekplatform).
- De Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL) is een Nederlands-Vlaamse repository die gefinancierd wordt door de Nederlandse Taalunie en die gedigitaliseerde literaire teksten, secundaire literatuur en andere bronnen omvat. De Vlaamse Erfgoedbibliotheek is voor Vlaanderen de formele partner in het DBNL-project. Het project wordt infrastructureel ingebed in de Koninklijke Bibliotheek van Nederland. Het VIAA moet een rol spelen bij het garanderen van de duurzame toegankelijkheid van de DBNL voor Vlaamse gebruikers, los van eventuele Nederlandse ontwikkelingen.
- Het VIAA moet in samenwerking met de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en Bibnet een zoekmachine voor historische publicaties realiseren, analoog aan het Nederlandse Delpher (www.delpher.nl).

4.7 DE VLAAMSE OVERHEID MOET ERVOOR IJVEREN DAT DE AUTEURSRECHTEN-PROBLEMATIEK VOOR ERFGOEDBIBLIOTHEKEN ZO VEEL MOGELIJK WORDT VEREENVOUDIGD

- De Vlaamse overheid dient acties te ondernemen op het federale en Europese niveau die betere mogelijkheden creëren voor het online ter beschikking stellen van auteursrechtelijk beschermd erfgoed en een betere bescherming bieden aan de erfgoedinstellingen bij het digitaliseren en online aanbieden van publicaties.
- De Vlaamse overheid dient in samenspraak met het federaal niveau overeenkomsten met collectieve rechtenorganisaties mogelijk te maken die het bibliotheken toelaten om digitale en gedigitaliseerde publicaties online ter beschikking te stellen in een eenduidig kader.
- Het moet mogelijk zijn om bij het VIAA collecties in bewaring te geven die niet door de instelling of het VIAA ter beschikking mogen worden gesteld. In het kader van de auteursrechtenproblematiek moet een onderscheid kunnen worden gemaakt tussen het *intra muros* ter beschikking stellen in de bewaarinstelling en het *extra muros* toegankelijk maken in andere erfgoedinstellingen, aan bepaalde doelgroepen of wereldwijd via internet.

5 DIENSTEN

Prioriteit bij het realiseren van digitale diensten voor erfgoedbibliotheken moet uitgaan naar materiaal dat dreigt te verdwijnen: kwetsbare papieren materialen (waaronder grote volumes kranten en boeken uit de late 19e/vroege 20e eeuw), online publicaties.

5.1 DIGITALE LANGETERMIJNBEWARING ('E-DEPOT')

- Erfgoedbibliotheken hebben nood aan verzekerde bewaring voor:
 - Digitale kopieën (beeld- en tekstbestanden) van analoge publicaties en andere schriftmaterialen;
 - Digitale kopieën van *born-digital* publicaties en schriftmaterialen op fysieke dragers;
 - Digitale kopieën van *born-digital* online publicaties en schriftmaterialen.
- Verzekerde bewaring is in mindere mate nodig voor digitale representaties van andere materiaaltypes (audiovisueel, archief, objecten). Een beperkt aantal bibliotheken heeft dit ook nodig voor haar bedrijfsarchief, maar dit zal meestal verlopen via de bredere organisatie waar de meeste bibliotheken onder vallen.
- De langetermijnbewaring moet op basis van internationale normen en standaarden strategieën implementeren voor:
 - systematische controle op data-integriteit, inclusief foutattending en -herstel;
 - migratie naar nieuwe formaten als gebruikte formaten niet langer gangbaar dreigen te worden.
- Het VIAA dient te kunnen aantonen dat het betrouwbare diensten voor langetermijnbewaring levert. Er moeten ook een duidelijke exitstrategie zijn (inclusief kostenplaatje) voor als een bibliotheek haar materiaal wil terugtrekken of wanneer VIAA de activiteiten zou stopzetten.

5.2 CENTRAAL BEHEER ('DIGITAL ASSET MANAGEMENT')

Erfgoedbibliotheken hebben nood aan:

- Functionele koppelingen tussen hun bibliotheekbeheersystemen, catalogi en repository's, en de systemen van het VIAA.

- Functionele koppelingen tussen overkoepelende catalogi en databanken (UniCat, STCV, Abraham, Liederbank, ...) en de systemen van het VIAA.
- De mogelijkheid om (hogeresolutie)beelden op een gemakkelijke manier te delen met onderzoekers, uitgevers, andere instellingen.
- De mogelijkheid om van moederbestanden die zijn opgeslagen bij het VIAA afgeleiden te kunnen (laten) maken voor ontsluiting binnen de eigen systemen.
- De mogelijkheid om beeld- en tekstbestanden van gedigitaliseerde materialen te kunnen koppelen, zowel voor beheers- als ontsluitingsdoeleinden.
- De mogelijkheid om seriële publicaties en andere reeksen op te slaan met structurele metadata, en om die vervolgens te kunnen gebruiken om het materiaal op een inzichtelijke manier te ontsluiten (bijv. via een krantenviewer).
- De mogelijkheid om beeldbestanden (opnieuw) te laten OCR-en. Daarbij dient voldoende technologie en kennis in huis te zijn voor OCR van historische lettertypes en talen.
- De mogelijkheid om verbeteringen in de OCR te laten terugvloeien naar de duurzame opslag.
- De mogelijkheid om verbeteringen in de metadata te laten terugvloeien naar de duurzame opslag.
- De mogelijkheid voor *role-based* toegang voor verschillende typen medewerkers en gebruikers. In verband met intellectueel eigendom moet het mogelijk zijn tot op het niveau van een artikel of illustratie (of ten minste per pagina) aan te geven wat de toegangsrechten zijn.
- Statistieken over het gebruik van hun materiaal, via de eigen kanalen en die VIAA of derden.
- Duidelijke afspraken over het (her)gebruik van digitaal materiaal uit hun collecties door het VIAA en derden.
- Zichtbaarheid van de herkomst van materiaal uit hun bibliotheken dat wordt (her)gebruikt door het VIAA en derden.

5.3 TECHNISCHE ONDERSTEUNING

Erfgoedbibliotheken hebben nood aan:

- De mogelijkheid om het VIAA te kunnen inschakelen bij kwaliteitscontrole van scanning, bestandsformaten en OCR, zowel voor in huis gedigitaliseerd materiaal als bij uitbesteding.
- De mogelijkheid om met hulp van tools van het VIAA zelf deze controles te kunnen uitvoeren.
- De mogelijkheid om via een eenvoudige workflow scanning te laten uitvoeren, waarbij het op te slagen materiaal door een extern bedrijf rechtstreeks aan het VIAA kan worden geleverd voor kwaliteitscontrole en *ingest*. Dit zowel voor kleine hoeveelheden (*on demand*) als voor grotere projecten.

De Vlaamse Erfgoedbibliotheek heeft nood aan het VIAA als infrastructuurpartner voor projecten binnen haar netwerk of voor sectorbrede initiatieven. In eerste instantie denken we hier aan de digitalisering van teksten op analoge dragers, de deponering van *born-digital* publicaties, de duurzame bewaring van DBNL-bestanden en de ontwikkeling van een overkoepelende zoekmachine voor historische teksten.

5.4 KENNISDELING

Erfgoedbibliotheken hebben nood aan:

- De mogelijkheid om (praktisch) advies te krijgen bij het uitbesteden van digitalisering (imaging en OCR).
- De mogelijkheid om (praktisch) advies te krijgen bij scannen in huis (imaging en OCR).
- Advies over de voorbereiding van materiaal (o.a. formaten en metadatering) voor duurzame opslag (van aanmaak tot ingest).

- Duidelijke handleidingen voor het gebruik van de infrastructuur van het VIAA, zowel voor menselijke interactie als voor systeemintegratie.

5.5 VIRTUELE PLATFORMEN

Erfgoedbibliotheeken hebben nood aan:

- Weergave van herkomstgegevens en licentie-informatie bij elke disseminatie van hun materiaal, visueel en/of in de metadata.
- De mogelijkheid om materialen die zijn opgeslagen bij het VIAA te kunnen ontsluiten in de eigen online catalogus of op de eigen website met behulp van APIs en plug-ins. Integratie met gegevens van andere systemen (bijv. de eigen repository) is daarbij een must.
- Een metadata-aggregator voor Europeana (en mogelijk voor andere overkoepelende systemen en portalen).
- Een overkoepelende catalogus op al het digitale bibliotheekerfgoed (of al het digitale erfgoed) in Vlaanderen.
- De mogelijkheid om op een eenvoudige manier thema/exposities te maken (met eigen materiaal en/of dat van anderen; op basis van materiaal bewaard in systemen van het VIAA en in de eigen systemen).
- De mogelijkheid om leerobjecten te ontwikkelen die kunnen worden ingevoegd in onderwijsplatformen.
- De mogelijkheid om materiaal op eenvoudige manier naar sociale netwerken te brengen (bijv. Pinterest, Flickr).

DOCUMENTEIGENSCHAPPEN

VERSIES

Versie	Datum	Auteur	Opmerkingen
0.1	2014-02-05	David Coppoolse	Concept
0.2	2014-02-06	David Coppoolse	Aanvullingen n.a.v. nazicht door Eva Wuyts
0.3	2014-02-14	David Coppoolse	Aanvullingen n.a.v. feedback bibliotheken
1.0	2014-02-27	David Coppoolse	Versie voor opname in eindrapport

TECHNISCHE EIGENSCHAPPEN

Bestandsnaam	Nota_Digitale_Noden_Erfgoedbibliotheken_VIAA_v1_o_20140227_DEF
Gemaakt / Gewijzigd	2014-02-27 15:31 / 2014-02-27 16:22